

2. Кучер В. О. Нікчемні правочини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В. О. Кучер. – Л., 2004. – 19 с.

3. Гостюк В. І. Цивільно-правові договори з цінними паперами за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В. І. Гостюк. – К., 2005. – 11 с.

4. Фогельсон Ю. Последствия расторжения договора / Ю. Фогельсон, М. Найденова // Хазяйство и право. – 2004. – № 10. – С. 29–41.

5. П'янова Я. В. Визнання правочинів недійсними як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав / Я. В. Пянова // Пробл. законності : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. – Вип. 66. – С. 164–170.

6. Тужилова-Орданская Е. М. Понятие и способы защиты прав на недвижимое имущество / Е. М. Тужилова-Орданская. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2007. – 248.

7. Міхно О. Поняття та види підстав припинення цивільно-правового договору / О. Міхно // Право України. – 2004. – № 5. – С. 135–137.

8. Подоляк С. А. Недійсність господарського договору в Україні: причини та правові підстави / С. А. Подоляк // Держава і право: 36 наук. пр. Юрид. і політ. науки. – 2009. – Вип. 43. – С. 426–431.

Піддубна В. Ф.,

кандидат юридичних наук, асистент
кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Згідно з класифікацією юридичних осіб, яка закріплена в ЦК України товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі. Підприємницькі товариства – це юридичні особи, які створюються виключно як господарські товариства або виробничий кооператив і здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (ст. 84 ЦК). Непідприємницькі товариства – це

товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками (ч. 1 ст. 85 ЦК). Як бачимо, законодавець виходить з необхідності одночасної наявності у непідприємницьких товариств визначальних ознак, а саме: заборона на отримання прибутку в якості основної мети, а також заборона на розподіл прибутку між учасниками. В літературі існує два основних підходи до розмежування підприємницьких та непідприємницьких юридичних осіб, при якому основним критерієм розмежування вказаних юридичних осіб є основна мета діяльності останніх, який отримав назву функціональний.

Так, на думку російського вченого Меняєва А. В. головним недоліком функціонального підходу є те, що в рамках останнього складається якась ідеальна модель некомерційних організацій яка з практичної точки зору не просто складна в реалізації але і в принципі не відповідає дійсним економічним умовам існування некомерційного сектору. Принципово іншим підходом до відмежування некомерційних організацій в системі юридичних осіб є так званий економічний підхід, який відштовхується не від декларативних цілей створення некомерційних організацій а від реальних закономірностей їх функціонування. І наслідком реалізації даного підходу є відмова або значне пом'якшення критерія основної цілі діяльності некомерційних організацій. При цьому законодавець повинен чітко додержуватися принципу заборони на розподіл прибутку між учасниками некомерційних організацій.

Більшість вчених підтримують позицію про те, що дійсно єдиною ознакою, яка реально дозволяє відмежувати комерційні та некомерційні організації є заборона на розподіл прибутку між учасниками некомерційних організацій. Так, на рівні ЦК України як кваліфікуючий критерій для розрізнення юридичних осіб приватного права на підприємницькі та непідприємницькі обраний функціональний критерій – здійснення непідприємницької діяльності. Як зазначають науковці, беззаперечно з цим не можна погодитись, оскільки всі юридичні особи приватного права мають право займатися підприємницькою діяльністю в межах, встановлених законом. Тому єдиним системоутворюючим критерієм їх розрізнення слід вважати заборону розподілу прибутку на користь або учасників юридичної особи, або інших заздалегідь визначених осіб, зокрема засновників установ.

Непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасника-

ми (ч. 1 ст. 85 ЦК). До останніх можна віднести громадські об'єднання, споживчі товариства, релігійні організації, політичні партії, благодійні організації і інші. Ознаками непідприємницьких товариств, які відрізняють останні від підприємницьких є наступні:

По-перше, на відміну від підприємницьких, непідприємницькі товариства не є професійними учасниками майнових відносин. Непідприємницькі товариства створюються для досягнення певної мети і тому ці товариства повинні бути наділені спеціальною правоздатністю, оскільки вони можуть здійснювати лише ті дії, які спрямовані на досягнення такої мети. Разом з тим, нарівні ЦК України встановлюється для всіх юридичних осіб універсальна правоздатність. Натомість, в спеціальному законодавстві закріплюється за непідприємницькими юридичними особами спеціальна правоздатність. Так, зокрема благодійні фонди та релігійні організації можуть використовувати майно лише для досягнення цілей, передбачених їх установчими документами.

По-друге, головною метою діяльності непідприємницької юридичної особи не може слугувати отримання прибутку. Виступ непідприємницьких юридичних осіб в цивільному обороті обумовлений необхідністю матеріального забезпечення їх основної діяльності, яка не повинна бути підприємницькою. Останні створюються для досягнення соціальних, благодійних, культурних, освітніх, наукових і інших інтересів. Непідприємницьким юридичним особам дозволено поряд з основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлене законом і якщо ця діяльність відповідає меті для якої вони були створені та сприяє її досягненню (ст. 86 ЦК).

В літературі питання здійснення непідприємницькими юридичними особами підприємницької діяльності є дискусійним. Одні вчені виступають за те, щоб заборонити взагалі непідприємницьким юридичним особам займатися підприємницькою діяльністю, оскільки вони з непідприємницьких перетворюються в підприємницькі, інші вважають за необхідне надати непідприємницьким юридичним особам право здійснювати підприємницьку діяльність, але з певними обмеженнями. На нашу думку, в умовах ринкової економіки непідприємницькі юридичні особи не можуть позбавлятися можливості здійснювати підприємницьку діяльність, оскільки така діяльність є необхідною для забезпечення основної мети діяльності створення цих організацій.

Так, зокрема громадські об'єднання зі статусом юридичної особи можуть здійснювати підприємницьку діяльність як безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання так і через створені в порядку, передбаченому законом юридичні особи (товариства, підприємства), якщо ця діяльність відповідає меті громадського об'єднання та сприяє її досягненню (ч. 2 ст. 21). Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (далі Закон) за релігійними організаціями закріплює лише право на здійснення виробничої, господарської діяльності. Так, вони вправі для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільсько-господарські та інші підприємства, а також добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні) які мають право юридичної особи. Щодо виробничої та господарської діяльності, то таку діяльність релігійних організацій в світлі положень ЦК України повинно розглядати як аналог підприємницької діяльності. Стосовно підприємств, про які йдеться у ст. 19 Закону, то вказана стаття вступає у протиріччя з ЦК, оскільки юридичні особи згідно ст. 83 ЦК можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. Як вірно підкреслюється науковцями, підприємство не належить до інших форм, оскільки за законом це єдиний майновий комплекс, що використовується для здійснення підприємницької діяльності, тобто не суб'єкт, а об'єкт права. Релігійні організації можуть здійснювати підприємницьку діяльність не безпосередньо, а шляхом заснування юридичних осіб, остання може існувати у формі підприємницького товариства однієї особи. Перевагами саме такої форми є те, що по перше: релігійна організація не буде власником майна товариства; по-друге, релігійна організація як єдиний засновник такого товариства визначає органи, мету та межі статутної діяльності; по-третє, прибуток від здійснення такої діяльності буде спрямований винятково на розвиток і функціонування релігійної організації.

По-третє, за загальним правилом засновники непідприємницького товариства не вправі розподіляти між собою прибуток отриманий від діяльності. З цього правила є виключення, так споживчі товариства та кредитні спілки згідно діючого законодавства мають право на визначену частку у майні і право на частку доходу від діяльності вказаних організацій.

По-четверте, при ліквідації непідприємницьких юридичних осіб те майно, яке залишається після задоволення вимог кредиторів спрямовується у відповідності з установчими документами на мету створення цих

організацій або на благодійні цілі. Так, зокрема у разі саморозпуску громадського об'єднання його майно та кошти після задоволення вимог кредиторів передаються за рішенням такого об'єднання на статутні або благодійні цілі іншому громадському об'єднанню, а в разі неприйняття такого рішення – зараховуються відповідно до закону до державного чи місцевого бюджету (ч. 3 ст. 24 Закону «Про громадські об'єднання»).

Щодо питання застосування процедури банкрутства до непідприємницьких товариств, то можна пояснити наступне. Оскільки цивільне законодавство регулює діяльність юридичних осіб приватного права, як боржника можна розглядати підприємницькі товариства (господарські товариства будь-якого виду або виробничий кооператив), які неспроможні виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх сплати. Боржниками не можуть бути відокремлені структурні підрозділи вказаних юридичних осіб – філії та представництва. Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» встановлено, що його положення застосовуються також до юридичних осіб приватного права, що діють у формі споживчого товариства, благодійного чи іншого фондів (ч. 4 ст. 3). Як зазначається в літературі доцільність визнання банкрутом юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності не підлягає сумніву, а от питання віднесення до суб'єктів банкрутства юридичних осіб які за своєю суттю не є підприємницькими організаціями є дискусійним. Як вказують вчені, дослідження проблеми визначення кола юридичних осіб на яких повинно поширюватися законодавство про банкрутство має не тільки наукову але й практичну значимість. Найбільш проблематичним на думку вчених, є поширення положень Закону на деякі види непідприємницьких юридичних осіб приватного права. Зокрема, це вказані вище споживчі товариства, благодійні та інші фонди.

Споживчим кооперативом (товариством) – визнається кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб або юридичних осіб для організації торгівельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів (ст. 2 Закону України «Про кооперацію»). У діяльності споживчого кооперативу (товариства) відсутня мета одержання прибутку, разом з тим за своїми

сутнісними ознаками діяльність споживчого товариства багато у чому підпадає під ознаки підприємницької діяльності. Так, зокрема у ч. 3 ст. 4 Закону «Про споживчу кооперацію» членам споживчого товариства надається право одержувати частку прибутку, що розподіляється за результатами господарської діяльності відповідно до їх пайового внеску. Ця ознака зближує споживче товариство з ознаками підприємницького товариства, які закріплені у ч. 1 ст. 84 ЦК. Тому і включення споживчого товариства до суб'єктів банкрутства є на думку вчених цілком логічним.

Благодійний фонд є однією з організаційно-правових форм благодійної діяльності, головною метою якого є здійснення благодійної діяльності. Під благодійною діяльністю згідно з ч. 1 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» розуміється добровільна, безкорислива діяльність благодійних організацій, що не передбачає одержання прибутку. Крім цього, у ч. 3 ст. 10 вказаного Закону благодійна організація (у т.ч. фонд) не може бути реорганізована в юридичну особу, метою діяльності якої є отримання прибутку. Таким чином, не підпадаючи під ознаки суб'єкта підприємництва, благодійний фонд може бути визнаний банкрутом в силу прямої вказівки закону. Так, Афанасьєв Р.Г. пропонує виключити з числа суб'єктів банкрутства благодійні та інші фонди, які не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Вченими, які досліджують питання суб'єктів банкрутства пропонується включити непідприємницькі товариства та установи у число суб'єктів неплатоспроможності. На їх думку, це дозволить створити додаткові гарантії для кредиторів щодо можливого стягнення заборгованості, а також дозволить непідприємницьким юридичним особам використовувати заходи по відновленню платоспроможності і вивільнення від боргів передбачених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

По-п'яте, непідприємницькі юридичні особи можуть створюватися в організаційно-правових формах передбачених не тільки ЦК України але й іншими законами. Так, згідно зі ст. 83 ЦК юридичні особи можуть створюватися у формі товариства, установи і в інших формах встановлених законом. Для підприємницьких товариств встановлюється імперативне правило про те, що вони можуть створюватися лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи. Для непідприємницьких юридич-

них осіб подібного не передбачено. Лише у ст. 2 ст. 85 ЦК зазначається про те, що особливості правового статусу непідприємницьких товариств встановлюються законом. З цього можна зробити висновок про те, що ЦК припускає різні форми таких товариств, не визначаючи їх. Тобто перелік організаційно-правових форм, в яких можуть існувати різні види непідприємницьких товариств є невичерпним. Як зазначається в літературі з цього приводу, таке становище обумовлено тим, що цілі для яких створюються некомерційні організації доволі різноманітні – соціальні, благодійні, культурні, освітні і інші спрямовані на досягнення суспільних благ, то й передбачити форми, які можуть прийняти некомерційні організації доволі складно. Такий підхід має як прихильників, так і тих хто заперечує проти відкритого переліку організаційно-правових форм, в яких можуть бути створені непідприємницькі юридичні особи.

Так, на думку І. В. Спасибо-Фатєєвої необхідно обмежити види організаційно-правових форм некомерційних організацій і чітко визначити ті у яких повинні створюватися некомерційні юридичні особи. Вважаємо таку позицію цілком обґрунтованою.

Скакун Ю. Є.,

асистент кафедри цивільного права №2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ СТОРИН ПОПЕРЕДНЬОГО ДОГОВОРУ

Нормальний цивільний оборот передбачає не лише визнання за суб'єктами певних цивільних прав, але і забезпечення їх надійної правової охорони. [2, с. 288].

Разом із розвитком практики застосування конструкції попереднього договору актуальним стає питання захисту суб'єктивних цивільних прав, що виникають у суб'єктів цивільних правовідносин на його підставі.

Слід зазначити, що попередній договір за цивільним законодавством України є підставою для виникнення досить специфічного правовідношення, змістом якого з одного боку є право кожної зі сторін попередньо-